

менник і педагог Р. Завадович. Сутність виховного ідеалу Т. Шевченка – проблема наукового аналізу сучасних учених, зокрема Д. Скільського, а народно-педагогічний потенціал його творчості – Д. Федоренка та М. Мандрики. Однією з хронологічно найновіших педагогічних шевченкознавчих студій є праця О. Джус "Шевченкіана Софії Русової" (2013).

Виклад основного матеріалу.

Аналіз українського шевченкознавства та першоджерел досліджуваного періоду засвідчує, що в скарбниці публікацій про освітньо-виховний потенціал життєпису і творчості Тараса Шевченка помітне місце посідають наукові розвідки, статті, біографічні нариси, дописи, кореспонденції на сторінках українських преси кінця XIX – початку XX ст. Перші з них з'явилися з появою українських газет і журналів у Східній Галичині і стали віддзеркаленням процесу формування культу Тараса Шевченка серед учнів різних типів навчальних закладів, передусім гімназій. За обмеженої кількості окремих видань творів Кобзаря та відомостей про нього і його поетичну спадщину в тогочасних шкільних підручниках матеріали газет і журналів виявилися важливим засобом "заспокоєння" духовних потреб західноукраїнської педагогічної громадськості, спричинили суттєві зміни у світогляді учнівської молоді, "...зробили формальну революцію в її головах", заставили іншими очима "...дивитися на селянина та його роллю в житті нації", перетворили на самостійний чинник у національно-культурному розвитку краю [7, 69–70].

Утім, перші зразки української педагогічної періодики Східної Галичини (як газета "Дім і школа", 1863–1865; професійний журнал українських народних учителів "Школа", 1865), на відміну від тодішніх львівських літературних і літературно-політичних часописів ("Слово", "Вечерниці", "Мета"), не відзначалися увагою до шевченківської проблематики. Аналогічно і перші українські педагогічні газети й журнали Закарпаття ("Учитель", 1867; "Газета для народних учителів", 1869–1873) не містили творів Т. Шевченка та матеріалів про його життя і діяльність.

Окремі повідомлення популяризаторсько-просвітницького характеру, суголосі з досліджуваною нами проблематикою, зустрічаються на сторінках тижневика "Учитель", який виходив у Львові 1869–1874 рр. за редакцією письменника М. Клеметовича. Так, у ч. 1 за 1870 р. журнал інформував невелике коло своїх читачів про виставу драми Т. Шев-

ченка "Назар Стодоля" у Львівському театрі. Значно різноманітнішими за тематикою та ґрунтовнішими за змістом виявилися матеріали двотижневика "Газета школьна" (Львів, 1875–1879 рр.), редагованого мовознавцем, етнографом, істориком і педагогом, автором підручників з української мови та літератури для народних шкіл О. Партицьким. Він першим серед педагогічних періодичних видань розпочав публікування біографії Тараса Шевченка, інформування про відзначення в краї річниць його смерті (1876, ч. 5, ч. 7; 1887, ч. 55), відгукнувся на неоднозначні оцінки таких акцій з боку деяких представників тогочасної галицької інтелігенції. Зокрема, 1877 р. "Газета школьна" в особі її редактора О. Партицького піддала критиці рішення катехита учительської семінарії у м. Станіславові (теперішньому Івано-Франківську) Н. Огоновського про заборону відзначати устінах цього навчального закладу 16-ої роковини з дня смерті поета [10]. Ця публікація викликала дискусію навколо факту "руського ультрамонтанства", у якій взяли участь такі відомі галицькі громадські й культурно-освітні діячі, як М. Павлик (студентський двотижневик "Друг", 1877, ч. 9) і Є. Желехівський ("Русский сіон", 1877, ч. 9).

Власне саме О. Партицький одним із перших серед українських педагогів здійснив спробу аналізу головних концептів творчості Т. Шевченка, присвятивши сьомий розділ своєї праці "Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка" (1872) розкриттю поглядів поета на просвіту народу.

Тему освітньо-виховного потенціалу життя і творчості Т. Шевченка та просвітницько-педагогічного значення святкових заходів з нагоди пошанування його пам'яті у 1880-х рр. продовжила львівська "Школьна касопись" за редакцією галицького народного вчителя Г. Врецьони. 1885 р. на її сторінках побачили світ стаття З. Грушкевича "Дружное посланіє", поема Тараса Шевченка. Провідна думка під взглядом педагогічним" [5], у якій народний учитель уперше окреслив освітньо-виховні доміанти окремого твору поета.

Важливу роль у поширенні відомостей про Т. Шевченка на всіх західноукраїнських землях і за їхніми межами на переломі XIX–XX ст. відіграли кореспонденції та науково-публіцистичні статті в журналі "Учитель", заснованому Руським (Українським) педагогічним товариством у Львові (1889–1914), який прийшов на зміну "Шкільній часописі" та започаткував становлення української пе-

дагогічної преси як самостійного чинника національного виховання вчителів, учнів народних і середніх шкіл та їхніх батьків. У складі редакції "Учителя" в різний час були відомі галицькі педагоги Т. Грушкевич, В. Щурат, І. Юцишин, а визначними співробітниками – М. Грушевський, І. Франко, Г. Шерстюк, Я. Чепіга, С. Черкасенко.

Услід за провідними суспільно-політичними ("Діло") та літературно-науковими ("Зоря", "Правда", "Батьківщина") періодичними виданнями журнал час від часу вміщував біографію Т. Шевченка, що розглядалася як засіб виховання в молодого покоління "характерності", національної та людської гідності, безкомпромисності в служінні найвищим святиням – Україні й українському народові [6; 12].

Упродовж двох десятиліть "Учитель" інформував про найпомітніші події, пов'язані зі вшануванням пам'яті Кобзаря педагогами та вихованцями державних і приватних закладів освіти, де навчалася українська молодь, публікував тексти доповідей із цього приводу освітніх діячів і педагогів краю. Так, 1892 р. в журналі з'явилася обширна кореспонденція про "вечерок" з нагоди 31-х роковин смерті Т. Шевченка в українській академічній гімназії у Львові. У ньому, крім "учительського збору" й учнів, брав участь посол до Ради державної у Відні, визначний галицький педагог О. Барвінський – один із цільних популяризаторів творчості Т. Шевченка в підготовлених ним гімназійних читанках та на сторінках галицької періодики; упродовж 1875–1878 рр. та в 1881 р. він щороку виступав із заголовними доповідями на літературно-музичних вечорах з нагоди річниць смерті Т. Шевченка у Львові, 1887 р. – у Коломиї, а 1891 р. видав популярну книжку "Тарас Шевченко, його життя і твори".

Користь організованого гімназистами заходу редакція часопису вбачала у розвитку в молоді самостійності, самоврядності та вправляння в "чужих патріотичних". Підкреслюючи соборницький характер імені і творчості Тараса Шевченка, учасники "вечерка" – викладачі (як катехит О. Торонський) наголошували на тому, що рідна "вотчина" поета – Наддніпрянська Україна – через антиукраїнську політику царизму позбавлена можливості вшанувати його пам'ять подібними "обходами" [1, 105].

Як і інші періодичні видання кінця XIX – початку XX ст., "Учитель" надавав свої шпальти публікаціям визначних педагогів – популяризаторів і дослід-

ників творчості Т. Шевченка.

1882 р. тут була вміщена наукова розвідка Б. Грінченка (псевдонім Б. Вільхівський) "Періодичне видання для дітей", у якій автор підкреслював: "Шевченків... життєпис можна не вагаючись писати... до дитячого журналу. Треба... укулі з життям писати і про його твори" [2, 347–348]. Ці поради видатного педагога стали підґрунтям для представлення життя і творчості Кобзаря на сторінках першого українського дитячого часопису "Дзвінок" (Львів, 1890–1914).

1895 р. "Учитель" подав текст "відчиту" галицького педагога і письменника, майбутнього члена Української Національної Ради ЗУНР М. Пачовського, виголошеного з нагоди 33-х роковин смерті Тараса Шевченка в Коломиї, як взірць для підготовки подібних виступів на святкових шевченківських акціях [4]. Віддавши шану "апостоливі святої правди", доповідач виокремив і охарактеризував чотири головних, так потрібних і сьогоднішнім українським поколінням, рис характеру Т. Шевченка – людини і громадянина:

- безкінечна любов вірного сина України до "...рідної землиці, до її синів і братів";
- любов до "живої правди"; прагнення "...жити мирно зі всіма людьми та в згоді працювати, трудитись над осушенням... братніх відносин між усіма людьми...";
- доброта і милосердя "...до всіх угнетених, до всіх природою скривджених, а особливо сиріт, до женщин ... та дітей" [4, 66–69].

Актуальними для свого часу і для нашого сьогодення була й залишається заключна теза виступу М. Пачовського: "...Тарас став апостолом народного добра не лише для Русинів-Українців... але загалом для всіх тих щирих праведників якого будь народу, що бажують щиро добра і слави своєму народови!" [4, 71].

Світогляд і зміст основних положень поетичної творчості Т. Шевченка у світовому вимірі – головні домінанти промови на вечорі у Львові з нагоди 46-х роковин смерті Кобзаря багаторічного інспектора українських середніх шкіл у Галичині, дійсного члена НТШ І. Копача, виокремлені в "Учителі" за 1907 р. (ч. 7, с. 97–99).

Із публікацій цього журналу педагоги краю довідалися про оголошення в 1895 р. товариством "Просвіта" Шевченківської стипендії "на всі часи" для убогої талановитої української молоді (літератори, артисти, науковці), про заснування та діяльність першого навчально-

го закладу імені Т. Шевченка – виділової жіночої школи у Львові (1898–1939), про проєкт заснування нижчої сільсько-господарської школи його імені в рідній поетові Кирилівці тощо.

Піднесення національного "духа", пов'язане з підготовкою та відзначенням 50-річчя смерті і 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка, зумовило активізацію просвітницько-педагогічної діяльності всього українського суспільства початку ХХ ст., виявилось підставою для більш глибоких студій шевченківської тематики в періодичних виданнях. Цьому значною мірою сприяла поява нових педагогічних газет і журналів у Галичині, на Буковині й Закарпатті.

Поруч з "Учителем" аналіз освітньо-виховних аспектів творчої спадщини Т. Шевченка забезпечують пресовий орган товариства учителів середніх шкіл Галичини і Буковини "Учительська громада" – перший у Західній Україні посправжньому науково-педагогічний журнал "Наша школа", який виходив у Львові в 1909–1914 рр. за редакцією М. Грушевського, згодом – С. Томашівського та М. Чайківського, а також періодичне видання львівського товариства "Взаємна поміч українського вчительства" під назвою "Учительське слово" (1912–1939).

Для публікацій цих журналів характерне узагальнення півстолітньої історії пошанування пам'яті Т. Шевченка в різних регіонах України та з'ясування його впливу на національно-суспільну еволюцію загалом і українського шкільництва зокрема, простеження зростання спротиву офіційної влади цьому процесові та відповідь на нього учнівської молоді (як страйк галицьких гімназистів проти заборони відзначення 50-ліття смерті Т. Шевченка). Редакції й окремі автори статей не обмежувалися лише констатацією подій і фактів, пов'язаних із щорічним відзначенням річниць поета, а й висловлювали критичні зауваження щодо організації та змістового наповнення цих заходів, виявляли й оприлюднювали недоліки у вивченні творчості Тараса Шевченка в навчальних закладах. 1914 р. "Наша школа" уперше на західноукраїнському ґрунті опублікувала окремі статті викладача академічної гімназії у Львові О. Гриця про Т. Шевченка як учителя та І. Копача "Шевченко і школа" (зш. 2–3), а "Учительське слово" – низку статей про розгортання акції щодо спорудження в галицькій столиці "учительського дому" (інтернату) його імені (ч. 2, с. 366).

Аналогічні підходи до висвітлення

шевченкознавчих проблем властиві для буковинських періодичних видань початку ХХ століття. Найбільш детальну інформацію цієї тематики вміщувала провідна суспільно-політична газета краю "Буковина". Лише 1901 р. у її восьми номерах ішлося про шевченківські "обходи" в Чернівцях, 1903 р. саме вона інформувала про шевченківський концерт учнів Чернівецької учительської семінарії (ч. 61), до 1914 р. регулярно повідомляла про подібні акції в інших містах і селах краю та поза їхніми межами.

Із заснуванням 1904 р. педагогічного двотижневика "Промінь" (Вашківці), редакцію якого очолив відомий на галицько-буковинських теренах громадський діяч і педагог І. Герасимович, а 1908 р. журналу Вільного організації українського вчителства на Буковині "Каменярі" (Чернівці, перші редактори О. Іваницький та І. Карбулицький), шевченкознавчі публікації з'являються на їхніх шпальтах. Зокрема, "Промінь" уперше інформував про свято на честь Т. Шевченка, влаштоване учнями українсько-англійської учительської семінарії у Вінніпегу (Канада) (1907, ч. 9, с. 134–135). "Каменярі" 1911 р. вмістили "Подорожні враження і спостереження" одного з майбутніх чільних репрезентантів українського народного шкільництва й істориків товариства "Рідна школа" у Львові Л. Ясінчука про відвідання могили Тараса Шевченка у Каневі (ч. 18, с. 5–7).

На початку ХХ ст. до шевченкознавчої тематики прилучається єдиний у Закарпатті народолюбський часопис "Наука" (Ужгород, 1897–1914), редактором якого був визначний громадсько-політичний діяч і педагог А. Волошин. Це видання інформувало українців Закарпаття про відзначення 50-річчя з дня смерті Тараса Шевченка в Наддніпрянській Україні (1911, ч. 12), про збір коштів на побудову пам'ятника Кобзареві в Києві (1908, ч. 11) та інше. Із педагогічною діяльністю А. Волошина пов'язаний також вихід 1913 р. читанки – єдиного в краї шкільного підручника, де була надрукована поезія Т. Шевченка (вірш "На Великдень") [8, 14].

Багатий шевченкознавчий матеріал з нагоди 100-річчя від дня народження поета 1914 р. подали щорічні звіти дирекції провідних українських середніх навчальних закладів Галичини. Так, авторські рефлексії професора Перемишльської гімназії В. Петрикевича стосуються висвітлення історії культу Тараса Шевченка в середовищі галицької гімназійної молоді другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Автор небезпідставно стверджу-

вав: "Огляд культу Шевченка серед шкільної молодіжки – се огляд розвою єї національної свідомості і національно-виховання – се заразом частина нашого національного відродження під впливом творів поета" [9, 5].

Етично-педагогічну вартість поезії Т. Шевченка у звіті дирекції української гімназії у Станіславі проаналізував її викладач Ю. Чайківський, а статтю "Уява Шевченка" у звіті дирекції Тернопільської гімназії опублікував галицький психолог, педагог, майбутній професор Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі Я. Ярема.

Проте найбільший вплив на розробку й утвердження концепції української національної школи та національного виховання, культивування теоретичних і практичних пошуків у цій сфері напередодні Першої світової війни мав перший на східноукраїнських землях рідномовний педагогічний журнал "Світло", який виходив у Києві в 1910–1914 роках. Пятиріччя його функціонування стало визначальним і для з'ясування питання про виховне значення імені і творчої спадщини Тараса Шевченка. Зокрема, лише в шостій книжці журналу за 1911 р. безпосередньо торкаються цієї проблематики чотири статті із семи загалом.

Наголошуючи на значенні журналу для пробудження "сонних душ" тих, кому "доручена доля народу", С. Черкасенко підкреслював: "Самий факт існування "Світла" тоді, коли рідної школи немає – це глибока пошана до пам'яті Шевченка, це початок виконання його святих заповітів, це закладини нерукотвореного пам'ятника нашому Великому Учителеві" [13, 17].

Нові тенденції у трактуванні сутності та значення освітньо-виховного ідеалу Т. Шевченка забезпечували члени редакції й активні співробітники "Світла" – визначні українські педагоги та культурно-освітні діячі початку ХХ ст. Ф. Матушевський, В. Прокопович, С. Русова, С. Чекасенко та інші. Домінуючими мотивами вміщених ними на сторінках журналу наукових розвідок, науково-публіцистичних статей, педагогічних есе були такі:

- дитячі роки Тараса Шевченка і діти у його творах;
- тлумачення поетом сутності материнства й освітньо-виховної ролі матері;
- значення життя і творчості Т. Шевченка для пробудження національної свідомості підрастаючих українських

поколінь;

- Тарас Шевченко – натхненник національно-визвольного руху на всіх українських землях;

- любов до України і рідного народу як стрижневий постулат його творчої спадщини.

Зокрема, стаття С. Черкасенка "Виховниче значіння творів Т. Г. Шевченка" (уміщена 1911 р. під криптонімом С. Т.) актуалізує проблему патріотичного виховання молодих поколінь на його творах, оскільки патріотизм поета "...анітрішечки не розходиться з ідеалами людськості" [11, 7], та прищеплення молоді любові до рідного краю як провідного імперативу творчості Тараса Шевченка. Виступаючи проти заборон "вступу до школи" Шевченкового слова, обмеженого включення його творів до шкільних підручників Наддніпрянщини, педагог доходить висновку про те, що "...тільки українська національна школа матиме змогу широко використати, спожити багатство рідного письменства й виховати своїх учнів на ідеалах, що лишив нам у спадщину наш незабутній Кобзар" [11, 11].

С. Волох (псевдонім політичного і громадського діяча, педагога і публіциста, одного з редакторів "Світла" В. Прокоповича) простежує драматичні сторінки історії реалізації в "підросійській" Україні ідей спорудження пам'ятника Т. Шевченкові та заснування народної школи його імені. Висловлені в рік перепоховання поета в Каневі, ці думки і через півстоліття після його смерті залишилися проектом. Та й навіть якщо котрась із початкових шкіл буде носити його ім'я, зазначає автор, у ній не лунатиме його слово, не витатиме його дух, бо ця школа в умовах русифікації всього українства є чужою для дітей. За словами В. Прокоповича, тільки рідна народна школа "...може бути справжнім пам'ятником духовному пророку нашого відродження" [3, 25].

В умовах офіційних заборон урочистостей з нагоди 50-ліття смерті та 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка на українських землях у складі царської Росії, де навіть переслідувалися спроби молитися "по рабу Божу Тарасію", журнал "Світло" своїми публікаціями сприяв тому, щоб образ великого генія України постав "...у весь велетенський... зріст перед українським громадянством" (1914, кн. 6, с. 48).

Висновки. Положення, думки, міркування, критичні зауваги, вислов-

лені на сторінках української педагогічної преси минулого, спонукають до роздумів і переосмислення багатьох реалій соціально-культурного, політичного й освітнього життя і через 200 років після дня народження Шевченка Тараса Григоровича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вечерок в ХХІ-літні роковини смерті Тараса Шевченка // *Учитель*. – 1892. – Ч. 5. – С. 76–77; Ч. 7. – С. 104–105.
2. *Вільхівський Б.* Періодичне видання для дітей / Б. Вільхівський // *Учитель*. – 1892. – Ч. 22. – С. 345–350.
3. Волох С. Невиконані постанови (26.ІІ.1861–26.ІІ.1911) / С. Волох // *Світло*. – 1911. – Кн. шоста. – С. 22–26.
4. Вступна річ, виголошена в ХХХІІІ роковини смерті Тараса Шевченка проф. Михайлом Пачовським в Коломиї // *Учитель*. – 1892. – Ч. 5. – С. 65–71.
5. *Грушкевич З.* "Дружне посланіє", поема Тараса Шевченка. Провідна думка під виглядом педагогічним / З. Грушкевич // *Школьна часопись*. – 1885. – № 19; № 20; № 21.
6. Г. Тарас Шевченко / Г. // *Учитель*. – 1891. – Ч. 4–5. – С. 70–73; Ч. 6. – С. 88–93.
7. *Лімницький М.* Галицька молодь 60-их років ХІХ в. і Шевченко / М. Лімницький // *Рідна школа*. – 1933. – Ч. 5. – С. 69–70.
8. *Маляр Л.* Закарпатські сторінки про Шевченка, Пушкіна і Петєфі : навч.-метод. посіб. / Л. Маляр. – Ужгород : Інформ.-видав. центр ЗІППО, 2003. – 84 с.
9. *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка серед гімназійної молодіжки / В. Петрикевич // *Справозданє ц. к. гімназії з рускою мовою викладовою в Перемишлі за рік шкільний 1913–1914*. – Перемишль: Накладом наукового фонду, 1914. – С. V–LXVIII.
10. П. О. Одві о. Н. М. Огоновському в Станіславі / О. П. // *Газета школьна*. – 1877. – № 8. – С. 68–70; № 9. – С. 77–78; № 10. – С. 85–87; № 11. – С. 96–97.
11. С. Т. Виховниче значіння творів Т. Г. Шевченка / Т. С. // *Світло*. – 1911. – Кн. шоста. – С. 3–11.
12. Тарас Шевченко // *Учитель*. – 1914. – Ч. 7–8. – С. 193–197.
13. *Чалий С.* Нерукотворений пам'ятник Т. Шевченкові (1814–1914) / С. Чалий // *Світло*. – 1914. – Кн. шоста. – С. 17–24.

Стаття надійшла 9.04.2015 р.